

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

To sem čula na vlastní oči...

Tradiční vyprávění na nedašovském Závřší.

K vydání připravila Jana Pospíšilová,
Valašské Klobouky – Brno, 2014, 1–336.

Јана Поспишилова (Јана Pospíšilová), заменица директора Етнолошког института Академије наука Чешке Републике и управница Одељења тог института у Брну, добро је позната међу нашим етнологима, фолклористима и балканолозима, с којима интензивно сарађује последњих десетак година. Њена најновија књига има наслов који у преводу гласи: „То сам осетила властитим очима... Традиционално приповедање на Недашовском Завршју. Приредила Јана Поспишилова“. За наслов књиге узет је, како сама ауторка наглашава, цитат из дијалекатског исказа једне њене саговорнице у коме се огледа приповедачка снага и лични однос приповедача према теми о којој говори на основу свога личног искуства. А главни садржај књиге чине транскрипти магнетофонских записа које је Ј. Поспишилова (тада с девојачким презименом Томанцова [Tomancová]), у овиру припреме свог дипломског рада из области етнологије и фолклористике, снимила пре четири деценије на подручју микрорегиона Недашовско Завршје (Nedašovské Závřší). Реч је, заправо, о субрегиону у саставу ширег региона Валашко (Valašsko) на истоку Моравске области у Чешкој Републици, уз границу са Словачком. О том подручју Ј. Поспишилова је иначе писала у свом прилогу за зборник Етнолошког института САНУ *Културна прожимања: антрополошке перспективе / Cultural Permeations: Anthropological Perspectives* (Београд, 2013). Недашовско Завршје састоји се од атара три села: Навојна (*Navojná*), Недашов (*Nedašov*) и Недашова Лхота (*Nedašova Lhota*), а окружују га врхови Белих Карпата, чинећи га релативно затвореном георафском целином. То подручје Ј. Поспишилова посећује редовно од студентских дана, тако да јој је веома познато и блиско, а за његове житеље каже да се се сматрају заједницом с микрорегионалним идентитетом, која је задржала континуитет месне патријархалне културе, разгранате сродничке односе и приврженост традиционалним вредностима католичке вероисповести.

Управо свестрано и дубоко познавање те специфичне средине, које је сазревало годинама, ауторку је мотивисало да се врати својим младалачким записима, који после четири деценије и смене генерација добијају нову снагу и вредност. Снимљени материјал представља својеврсну тематску и жанровску збирку наративних записа, који до сада нису публиковани у изворном облику.

У Уводу (стр. 13–14) ауторка наглашава своје уверење да ће ова књига донети читаоцима задовољство, радост и животне поуке, што ће их несумњиво навести да

се замисле над животима блиских људи, враћајући се у не тако давну прошлост – кад није било глобализације и интернета. Књигу пре свега намењује пажњи становника Недашовског Завршја, где су њени записи и настали. Неки ће од тих људи, којима су одавно побелеле власи, пронаћи себе на страницама ове књиге и с носталгијом се присетити давних догађаја. А још је више оних који ће у објављеној грађи боље упознати преминуле чланове својих породица, суседе и карактеристичне фигуре локалне прошлости, једном речју: блиски свет и родни крај. Али књига ће несумњиво изазвати пажњу и ширег круга стручњака разних специјалности (етнолога, фолклориста, дијалектолога, историчара и др.). Грађа коју објављује, сматра ауторка, даје слику неколико слојева стварности и фолклорне традиције у једном микросвету од пре четири деценије: одломке из животног тока неколико генерација становника испитиваног подручја у првих седам деценија XX века; народно (пучко) поимања конкретне животне свакодневице и месне обичаје; драгоцену регионалну допуну историјских факата на ширем простору; обресе локалног дијалекта исказаног у спонтаним описима доживљених ситуација и др. А нарација и традиционални фолклорни жанрови снимљених записа дају основа за вишестране анализе. Ауторка је у Уводу објаснила како је грађа прикупљана и разврставана у књизи, најављујући уједно и шире коментаре објављене грађе, чиме ће се бавити у завршном делу књиге.

Средишњи део књиге (стр. 21–279) чине транскрипти магнетофонских записа, којих има укупно 424. Они су распоређени по селима, у хронолошком поретку: како су настајали у интервалу од новембра 1974. до фебруара 1975. године. А записи су настајали кроз две форме нарације: а) у разговору испитивача с индивидуалним приповедачима (нараторима); б) у разговору испитивача с групом приповедача (најчешће 2–3, ређе 4–5, изузетно и 7) на специјално организованом поселу, за које се у чешком језику користи термин *beseda*. У два додатна случаја „беседа“ је била у ширем кругу саговорника (5 и 8) при месном традиционалном обичају чупања перја гусака, што је разговору давало шири спонтани карактер. Сваки разговор одређеног дана – и с индивидуалним приповедачем и с групом приповедача – имао је по неколико тематских и жанровских целина, који су опредељивали врсту, а тиме и укупан број записа. Тако је настала следећа грађа:

1. у селу Навојна: два разговора с појединачним приповедачима и две „беседе“ (укупно 12 приповедача), укупно 91 запис (нумерисани: 1–91);
2. у селу Недашов: седам разговора с појединачним приповедачима и 13 „беседа“ (укупно 35 приповедача), укупно 218 записа (нумерисани: 92–309);
3. у селу Недашова Лхота: два разговора с појединачним приповедачима и девет „беседа“ (укупно 32 приповедача), укупно 115 записа (нумерисани: 310–424).

Према томе, у сва три села било је укупно 11 разговора с појединачним приповедачима, 24 „беседе“ са 75 приповедача (укупно 86 приповедача), на основу чега су настала 424 записа. Као што је речено, томе треба додати и два колективна разговора у селу Недашов при чупању перја гусака (с додатних 13 приповедача) и два опширна разговора. Овако опсежна грађа представља несумњиво репрезентативни узорак за испитивање традиционалног фолклорног наслеђа Недашовског Завршја у раздобљу о коме су приповедали његови житељи пре четири деценије.

Неки приповедачи су учествовали у више наведених разговора. Зато се на листи приповедача (стр. 280–285) налазе имена 64 особе (с најважнијим биографским

подацима), која су разврстана према селима. Наведене су такође странице књиге на којима се та имена помињу, што овој листи даје карактер корисног именског регистра, посебно важног за читаоце с подручја Недашовског Завршја, чије су блиске особе наведене. При томе је важна чињеница да је највећи број приповедача припадао генерацијама рођеним између 1889. и 1920. године, мањи број генерацијама рођеним између 1920. и 1940. године, а веома мало приповедача рођено је касније (међу њима и неколико ондашњих средњошколаца). То, на свој начин, потврђује аутентичност и вредност записа, јер они потичу од старијих генерација које су добро памтиле „како се некада живело“ у њиховом завичају. Да би текстови записа били што разумљивији савременом читаоцу, а тиме и подобнији за научне анализе, у књизи се налази и Речник мало познатих дијалекатских израза (стр. 286–288), с укупно 206 лексичких јединица.

У оквиру завршног поглавља књиге под насловом Приповедачки репертоар Недашовског Завршја и његови носиоци у контексту једног истраживања (стр. 293–316) налазе се уже целине: а) о Јани Поспишиловој као истраживачу, а највише о циљевима њеног истраживања (неколико редова); б) о предузетом теренском истраживању (две стране), тј. о току, околностима и учесницима истраживања, која је ауторка предузела уз почетну подршку и усмеравање ондашњих истакнутих чешких фолклориста-етнолога Олджиха Сироватке (Oldřich Sirovátka) и Марте Шрамкове (Marta Šrámková); в) о приповедачким ситуацијама и приповедачима (седам страна); г) о приповедачком репертоару испитиваног подручја (13 страна), који је издиференциран на следеће жанрове (који се местимично ипак прожимају): приповедачке успомене – меморати (126); демонолошке приче (251); историјске приче (34); бајке (12); легенде (3); комични доживљаји и анегдоте (16).

У Закључку (стр. 315–316) ауторка наглашава да је средином 70-их година минулог столећа у наведеним селима стигла да упозна традиционалну жанровску структуру приповедачког репертоара Недашовског Завршја. Следила је спонтане и вештачки изазване приповедачке околности и дошла до мноштва текстова од надарених и једног броја мање способних приповедача, углавном међу старијим људима. Они сведоче о некада веома богатом и развијеном фолклорном приповедању житеља Недашовског Завршја. Међутим, за разлику од других подручја региона Валашко, ово фолклорно наслеђе нико није упознао и записивао у XIX веку. Стога се старији приповедачки репертоар Недашовског Завршја и његова жанровска структура могу само претпостављати, као и процес њиховог слабљења последњих стотинак година услед продора средстава масовне комуникације (новине, радио, телевизија и најновије тековине бежичне и електронске комуникације). Преломним догађајем у животу житеља Недашовског Завршја ауторка сматра успостављање железничке везе овог подручја с осталим деловима Валашка 1928. године. Успостављањем ове комуникације нарушен је модел традиционалног начина привређивања и живота до тада прилично затворене људске заједнице овог подручја, а тиме и модел фолклорног стваралаштва. То су касније потенцирали све чешћи одласци мушкараца и жена на сезонски или привремени рад у друге области Чехословачке Републике, па и у иностранство. Нова истраживања – констатује ауторка на крају – показала би шта се задржало, а шта променило или ишчезло у приповедачком репертоару Недашовског Завршја.

Приложена Литература (стр. 317–324) обухвата 52 библиографске јединице, чији су аутори (етнолози, фолклористи, антрополози) из Чешке Републике, Слова-

чке и Француске. Коришћен је и један електронски извор који се односи на житеље Недашовског Завршја, као и рукопис свестраног ликовног уметника и знаменитог летописца Недашовског Завршја Јозефа Кање (Josef Kaňa, 1929–1994).

У Издавачкој напомени (стр. 326) дати су подаци о техничким карактеристикама и инвентарским ознакама снимљеног материјала, који је похрањен у одељењу Етнолошког института Академије наука Чешке Републике у Брну. Ауторка посебно указује на значај дијалекатског израза у говору својих саговорника, који је у оно време био релативно добро очуван. У књизи је публиковано мноштво изванредних црно-белих фотографија, на којима су приказани атрактивни пејзажи Недашовског Завршја, као и неке сцене о којима је реч у приповедању (чупање перја, предење, брање шљива итд.). Аутор фотографија је знаменити чешки фотограф Карел Ото Хруби (Karel Otto Hruby, 1916–1997), а фотографије су снимљене почетком 50-их година XX века. Поред тога, записи су пропраћени већим бројем успешних цртежа, који на хумористички начин илуструју садржину конкретних записа. Њихов аутор је Вацлав Хоуф (Václav Houf), који је успешно обавио и целокупну техничку припрему ове књиге, објављене у високој штампи.

Књига има и Регистар одабраних топонима и насељених места (стр. 327–329) и резиме на немачком и енглеском језику (стр. 330–331). Књигу је издало Музејско друштво у Валашким Клобоуцима (Valašské Klobouky), под уредништвом Петра Одехнала (Petr Odehnal), у сарадњи с Етнолошким институтом Академије наука Чешке Републике – Одељењем у Брну.

Књига Јане Поспишилове сведочи о непролазној вредности теренских истраживања традиционалног фолклора и, уопште, народне културе у свакој цивилизацијској заједници, па и у једној средини која се релативно брзо мења под ударима савремене цивилизације – какву представља испитивани субрегион Недашовско Завршје, у саставу региона Валашко-Моравске области, у Чешкој Републици. Штавише, ова књига подсећа нас на то да сачињени теренски записи нипошто не губе своју вредност, тако да њихово објављивање никада не долази са закашњењем. Садржајем и структуром записа, учињеном анализом и коментарима грађе, научним апаратом и техничком опремом – ова књига може бити итекако инспиративна и за наше истраживаче који се не одричу потребе за теренским испитивањима традицијске културе – коликогод она трпела промене пред нашим очима.

Милош Луковић